

עיונים לפרשת בא עפ"י הרמב"ם

מרכז מורשת הרמב"ם רח' התנאים 6 טבריה, משרדי המרכז רח' יוחנן בן זכאי 6 טבריה טלפקס 04-6790632
לשאלות, הערות והארות info@harambam.org.il

לעילוי נשמת אסתר בת רחמה

בדמיון חיי הרב ש"י לוי

במעשה זה.

עם ישראל מיוחד באמונתו

הסבר נוסף לקשר בין ברית המילה לבין קורבן פסח אפשר ללמוד מדברי הרמב"ם. הרמב"ם מסביר ששתי מצוות אלו מבטאות את ייחודו של עם-ישראל באמונתו בקב"ה, בשונה משאר האומות, שלהן אמונות אחרות. נבאר את הדברים.

במורה נבוכים⁶ כותב הרמב"ם את הטעם למצוות ברית המילה:

יש במילה, לדעתי, עוד עניין אחר, חשוב מאד, והוא שיהיה לכל בעלי דעה זאת - אני מתכוון למאמיני ייחוד השם - סימן אחד גופני משותף להם [...]

כך המילה הזאת היא הברית אשר כרת אברהם אבינו על האמונה בייחוד השם. כך כל הנימול נכנס בברית אברהם ומקבל על עצמו את בריתו להאמין בייחוד [ככתוב]: "להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך".

הרמב"ם מבאר שמצוות המילה היא מעין סמל לאומי המייחד ומבדיל את גופם של בני-ישראל משאר העמים. ברית המילה היא הברית שנעשתה בין אברהם אבינו לקב"ה, ולכן כל יהודי שמקיים את ברית המילה נכנס גם הוא באותה הברית, ומקבל על עצמו את האמונה בקב"ה.

בדומה למצוות ברית המילה, גם מצוות הקרבת קורבן פסח מבטאת על-פי הרמב"ם את ייחודו של עם-ישראל באמונתו. במורה נבוכים⁷ קושר הרמב"ם את טעם מצוות קורבן פסח ביחד עם טעמי שאר הקורבנות. ידועים דברי הרמב"ם ביחס לטעם הקורבנות:

המצריים היו עובדים מזל טלה, מפני זה היו אוסרים לשחוט הצאן, והיו מואסים רועי צאן [...]. וכן היו כתות מן הצאב"ה⁸ עובדים לשדים, והיו חושבים שהם ישובו בצורת העזים, [...]. אבל שחיתת הבקר כמעט שהיו מואסים אותו רוב עובדי עבודה זרה, וכלם היו מגדילים זה המין מאד, ולזה תמצא אנשי הודו עד היום לא ישחטו הבקר כלל.

ובעבור שימחה זכר אלו הדעות אשר אינם אמתיות, צונו

בפרשתנו מסופר על אחד הרגעים המכוננים ביותר בתולדות עם-ישראל - על יציאת מצרים. המדרש בפרקי דרבי אליעזר כותב שעם-ישראל נעשה ראוי ליציאת מצרים בזכות שתי מצוות שקיים - ברית מילה וקורבן פסח. את הלימוד הזה לומד המדרש מהפסוק ביחזקאל: "וְאָמַרְךָ עָלַיךָ וְאָרְאָה מִתְבוֹסֶסֶת בְּדַמְיךָ, וְאָמַר לךָ בְּדַמְיךָ: חַיִּי וְאָמַר לךָ בְּדַמְיךָ חַיִּי". וזו לשון המדרש¹:

ביום שיצאו ישראל ממצרים נמולו כל העם מקטון ועד גדול, שנאמר "כי מולים היו"². והיו ישראל לוקחין דם ברית מילה ונותנין על משקוף בתיהם דם ברית מילה ודם פסח ונתמלא רחמים על ישראל, שנאמר "ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמיוך"³, בדמך לא כתיב אלא בדמיוך. בשני דמים דם ברית מילה ודם פסח, "ואומר לך בדמיוך חיי"⁴, ר' אליעזר אומר וכי מה ראה הכתוב שני פעמים בדמיוך חיי, אלא אמר הקדוש ברוך הוא בזכות דם ברית מילה ובזכות דם פסח נגאלו ממצרים.

על דברי המדרש יש לשאול: מדוע דווקא בזכות שתי המצוות האלו זכה עם-ישראל להיגאל ממצרים? האם רק בשל העובדה ששתי המצוות נעשו סמוך ליציאת מצרים, או שיש קשר עמוק יותר בין המצוות?

מסירות נפש לדבר ה'

אפשר להסביר ששתי המצוות הללו מבטאות מסירות נפש. במצוות קורבן פסח שחטו בני ישראל את השה, את אלוהיהם של המצרים, אף שהמצרים היו עלולים לפגוע בהם. בנוסף ציווה הקב"ה לקיים את קורבן פסח בפרהסיא ובפרסום, והדבר רק הגדיל את הסכנה. עם-ישראל נצטווה לקחת את השה מספר ימים לפני ההקרבה, כדי לעורר את תשומת לב המצרים שהם לוקחים את אלוהיהם. בנוסף הוא נצטווה לאכול את הקורבן בחבורות גדולות, ולשים את הדם על מזוזות הבית מבחוץ. חרף הסכנה הגדולה, קיים עם-ישראל את המצווה במסירות נפש על-פי ציווי ה'⁵.

כמו-כן, במצוות ברית המילה יש ביטוי חזק של מסירות נפש לדבר ה', בכך שהורי התינוק מלים אותו חרף הסכנה הרפואית הכרוכה

6 מורה נבוכים ג, מט. תרגום שוורץ.
7 ג, מו.
8 כת עבודה זרה קדומה.

1 פרקי דרבי אליעזר, פרק כח.
2 יהושע ה, ה.
3 יחזקאל טז, ו.
4 שם.
5 על-פי פירוש הכתב והקבלה לשמות יב, יג.

להקריב אלו השלשה מינים לבד, מן הבהמה מן הבקר ומן הצאן תקריבו את קרבנכם, עד שיהיה המעשה [=שחיטת בעלי-חיים אלה] אשר חשבוהו [=עובדי עבודה-זרה] תכלית המרי [=מרידה באלוהיהם], בו יתקרבו אל השם, ובמעשה ההוא יכופרו העונות.

הרמב"ם מסביר שחלק מאומות הגויים עבדו לבקר ולצאן, וייחסו להם חשיבות רוחנית. לכן הם כיבדו את בעלי-החיים האלו, נמנעו מלשחוט אותם, וסברו שהפוגע במינים אלו עונשו חמור. הקב"ה רצה לעקור מעם-ישראל את הדעות הכוזבות האלה, ולכן ציוונו להקריב בבית-המקדש קורבנות דווקא ממינים אלו, על מנת שייזכר שהשחיטה של בעלי-חיים אלה - לא רק שלא מביאה פורענות על האדם - אלא אדרבה, בשחיטת המינים האלה מתכפרים עוונות האדם. באופן זה מסביר הרמב"ם גם את טעם מצוות קורבן פסח⁹:

ומפני זאת הכונה בעצמה צונו לשחוט כבש בפסח ולהזות דמו במצרים על השערים מחוץ, לנקות עצמנו מן הדעות ההם ולפרסם שכנגדם [את הדעות הפוכות], ולהביא להאמין שהמעשה [=לשחוט כבש] אשר תחשבו [=המצרים] בו שהוא סיבה ממיתה, הוא המציל מן המות, ופסח ה' על הפתח ולא יתן המשחית לבוא אל בתיכם לנגוף.

על-פי הרמב"ם, ההקרבה של קורבן פסח מבטאת את הייחוד האמוני שיש לעם-ישראל. המצרים עבדו לשה, ולכן אסרו לשחטו. כדי

להרחיק את עם-ישראל מאמונתם הרעה של המצרים ולהבדיל את עם-ישראל באמונתו, ציווה ה' לשחוט את השה, את אלוהי המצרים, לקורבן. בנוסף, נוכח עם-ישראל לדעת שלא רק ששחיטת השה אינה מזיקה, אלא היא אף הצילה אותם ממוות במכת בכורות.

אם-כן, על-פי דברי הרמב"ם מקבלים דברי המדרש עומק נפלא: לפני יציאת מצרים הושפעו בני-ישראל משכנות המצרים ומאמונתם הכוזבת, והגיעו עד למ"ט שערי טומאה. כדי לעקור אותם מטומאה זו, ולרומם אותם לדרגה רוחנית שבה יהיו ראויים לגאולה ממצרים בניסים גדולים, נדרש מעשה קריטי, שירחיק את עם-ישראל מדעות הגויים ומעבודתם. לשם כך ציווה ה' את עם-ישראל לעשות ברית מילה ולהקריב קורבן פסח. ברית המילה היא המשך לכריתת הברית של אברהם עם הקב"ה, ויוצרת סימן גופני המייחד את עם ישראל כבעלי אמונה בקב"ה. ובמצוות קורבן פסח הקריב עם-ישראל את השה שהיה מקודש למצרים, ומעשה זה יצר בידול מדעותיהם הכוזבות של המצרים, ורומם את ישראל מטומאתו. בזכות מעשים אלה, המבטאים את ייחודו של עם-ישראל באמונה בקב"ה - נגאלנו ממצרים.

נסיים בדברי המדרש¹⁰, שלא רק שבזכות מצוות אלה נגאלנו ממצרים, אלא בזכותן אף נגאל גם לעתיד לבוא: "בזכות דם ברית מילה ובזכות דם פסח נגאלו ממצרים ובזכות דם ברית מילה ובזכות דם פסח אתם עתידים להגאל בסוף מלכות רביעי".

עיונים במשנה תורה - הרב שלמה בן רחמים האם מותר לזרוק אוכל?

מדובר על אוכל בכמות של 'כזית', אבל פחות מזה אין איסור, וגם משמע שאין בכך חשש לעניותו.

הרמב"ם השמיט את דברי הגמרא, שזלזול בפירורים שיש בהם כזית גורם לעניותו. ונראה שהרמב"ם השמיט זאת משום שאין דרכו להזכיר דברים סגוליים.

רבנו מנוח⁵ חולק על הרמב"ם, וכותב שמוכח בגמרא בחולין שהבאנו לעיל שביזוי מאכלים גורם לעניותו, גם כאשר שיעורם פחות מכזית.

אך בספר בן ידיד⁶ כתוב שדעת הרמב"ם היא שאין חשש עניות באיבוד פירורים שהם פחות מכזית, כי לדעתו הגמרא בחולין מדברת רק על איבוד אסור של פירורי מאכל, ובפחות מכזית אין איסור. הוא אף הביא לכך ראייה מדברי הזוהר הקדוש⁷, שכתב שחשש נזק יש רק בפירורים בגודל כזית.

אולם השולחן ערוך⁸ פסק שיש חשש עניות אף בפחות מכזית, ולכן יש להזהר ולזרוק את השאריות במקום שלא ידרכו עליהן, וכן כתב המשנה ברורה⁹.

לפעמים אחרי הארוחה, בפרט עם ילדים קטנים, הרצפה מתלכלכת בשאריות מהארוחה, שאריות שכנראה כבר לא יאכלו אותן. האם מותר לזרוק לפח את השאריות כאשר מנקים את הסביבה?

כתוב בגמרא בברכות¹ שפירורי מאכל שהם פחות מכזית 'מותר לאבדם ביד', כלומר - מותר להשליכם לאשפה. אך אם יש בהם כזית - אסור.

בגמרא בחולין² כתוב שמי שמזלזל בפירורי המאכל - תהיה לו עניות מכך, ובמעשה שמובא בגמרא מבואר שעיקר החשש הוא אם זורק את הפירורים במקום שיבואו לדרוך עליהם, כך ביאר רש"י³, אבל אם משליכם בדרך של כבוד אין חשש לעניותו.

הרמב"ם כותב⁴: "גמרו מלאכול מסלקין את השולחן ומכבדין את המקום שאכלו בו ואחר כך נוטלין את ידיהם, שמא ישיירו שם פירורין שיש בהן כזית שאסור להלך בהן ולרחוץ עליהן, אבל פירורין שאין בהן כזית מותר לאבדן ביד".

מבואר בדבריו שהאיסור להלך על פירורי מאכל הוא דווקא כאשר

1 דף נא, ב.

2 דף קה, ב.

3 ד"ה "נפל".

4 הלכות ברכות ז, יא.

5 ספר המנוח, ה, שם.

6 על הרמב"ם שם. ועיין שם עוד בדבריו.

7 הקדמה דף יד, עמוד ב.

8 סימן קפ, סעיף ד.

9 שם, ס"ק י.